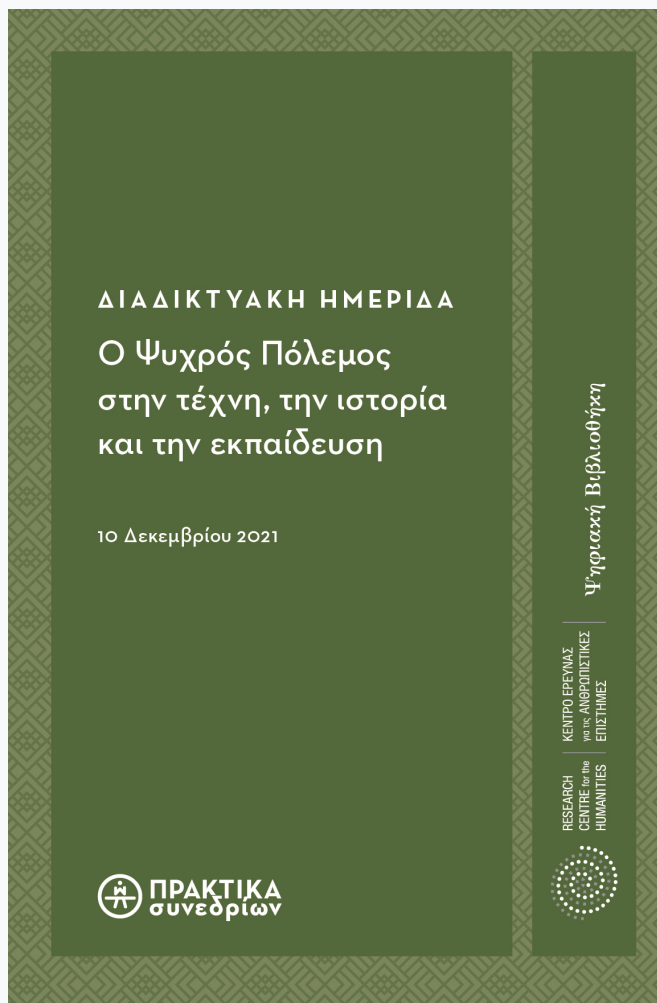

Πρακτικά Συνεδρίων

(2024)

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στη Γερμανία τριάντα χρόνια μετά

Αλέξανδρος Τενεκετζής

doi: [10.12681/praktika.6873](https://doi.org/10.12681/praktika.6873)

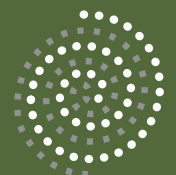
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ

Ο Ψυχρός Πόλεμος
στην τέχνη, την ιστορία
και την εκπαίδευση

10 Δεκεμβρίου 2021

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
συνεδρίων

RESEARCH
CENTRE for the
HUMANITIES

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
για τις ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Επιστημονική επιμέλεια: Αλέξανδρος Τενεκετζής, Άγγελος Παληκίδης

Επιστημονική σύμπραξη: Εργαστήριο Τεχνολογίας, Έρευνας & Εφαρμογών στην Εκπαίδευση,
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Αλέξανδρος Τενεκετζής

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στη Γερμανία τριάντα χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της Ανατολικής Γερμανίας

<https://doi.org/10.12681/praktika.6873>

© Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΚΕΑΕ 2024

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΣΥΝΕΚΔΟΤΗΣ

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

(<https://e-proceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/praktika>)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πελαγία Μαρκέτου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

✂ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εύη Καλογεροπούλου

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Γιώργος Ρεγκούκος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Αθηνά Μποζίκα

Επιστημονική Επιτροπή Ψηφιακής Βιβλιοθήκης ΚΕΑΕ

Άντα Διάλλα Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας,
Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Θεόδωρος Αραμπατζής Καθηγητής Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης,

Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Γούστη-Σταμπόγλη Ιστορικός, Εκδότρια

Καλλιρρόη Λινάρδου Επίκουρη Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης του Βυζαντίου και του Δυτικού
Μεσαίωνα, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Μυρτώ Μαλούτα Επίκουρη Καθηγήτρια Ελληνικής Παπυρολογίας,

Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ISBN 978-618-86496-5-1

www.rchumanities.gr

Η διαδικτυακή ημερίδα «Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στη Γερμανία 30 χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της πρώην Ανατολικής Γερμανίας» του Αλέξανδρου Τενεκετζή, που χρηματοδοτήθηκε από το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΚΕΑΕ) για το έτος 2021.

Το συνοδευτικό υλικό του κειμένου βρίσκεται στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Κέντρου Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, στη σειρά Πρακτικά Συνεδρίων

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στη Γερμανία τριάντα χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της Ανατολικής Γερμανίας

Αλέξανδρος Τενεκετζής

Πρόλογος

Με την ιστορία του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου, τις συλλογές και τις εκθέσεις του, ασχολούμαι εδώ και πολλά χρόνια, μιας και βρίσκεται κοντά στα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα γύρω από θέματα μνήμης, δημόσιας ιστορίας και τέχνης, ειδικά σε ό,τι έχει να κάνει με την ιστορία του 20ού αιώνα.

Όταν λοιπόν επισκέφτηκα μαζί με φίλους από το Βερολίνο το Μουσείο Καλών Τεχνών της Λειψίας το 2006, εγκατεστημένος στη Γερμανία και στο πλαίσιο της διδακτορικής μου έρευνας για τα μνημεία του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, αναζήτησα να δω έργα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, τα οποία αναφέρονταν σε έναν παλιό οδηγό της δεκαετίας του 1990 που είχα στην κατοχή μου. Δυστυχώς, όμως, βρέθηκα προ εκπλήξεως, καθώς προς μεγάλη μου απογοήτευση διαπίστωσα ότι είχαν αφαιρεθεί από τη μόνιμη συλλογή όλα τα έργα τέχνης της περιόδου από το 1949 ως το 1989 και στη θέση τους υπήρχε μόνον η τέχνη των «Μεγάλων δασκάλων από την Αναγέννηση μέχρι τον 20ό αιώνα» και κάποια λίγα έργα καλλιτεχνών της Ανατολικής Γερμανίας, οι οποίοι όμως ζωγράφιζαν αφαιρετικά. Αρκετά από αυτά τα έργα επανεκτίθενται σήμερα και έχουν τοποθετηθεί σε διάλογο και αντιδιαστολή με «αυτόνομα έργα», όπως λέγονται, από την πάλαι ποτέ Δυτική Γερμανία. Την ίδια χρονιά, το 2006, η γερμανική βουλή αποφάσιζε, μέσα σε κλίμα οξείας αντιπαράθεσης και διαδηλώσεων, την κατεδάφιση του κοινοβουλίου της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας στο κέντρο του ιστορικού Βερολίνου, με την πρόβλεψη στη θέση του θα κατασκευαζόταν το Παλιό Ανάκτορο που βομβαρδίστηκε και γκρεμίστηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο· τώρα, εκεί θα κατασκευαζόταν το μουσείο των μη ευρωπαϊκών πολιτισμών. Λίγους μήνες αργότερα, το καλοκαίρι του 2006 και συγκεκριμένα στις 9 Ιουνίου, ξεκινούσε στο Βερολίνο με ενθουσιασμό το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου, με χιλιάδες κόσμου να παρακολουθεί τους αγώνες κραδαινοντας γερμανικές σημαίες και τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο της χώρας.

Μέσα σε αυτό κλίμα, λίγες μέρες νωρίτερα, στις 2 Ιουνίου του 2006, είχαν ήδη πραγματοποιηθεί τα εγκαίνια της μόνιμης συλλογής του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου με όλες τις τιμές και τη συμμετοχή σύσσωμης της πολιτικής ηγεσίας. Το νέο μουσείο ιστορίας «όλης [πλέον] της Γερμανίας», όπως αναφερόταν, βρισκόταν σε λίγα μέτρα απόσταση από το κοινοβούλιο της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας που ετοιμαζόταν να περάσει στη λήθη, δίνοντας τη θέση του σε ένα σύμβολο του παγκόσμιου ηγεμονικού ρόλου της Γερμανίας.

Γιατί όμως το 2006; Τι είχε γίνει μέχρι τότε ώστε η Γερμανία να αποφασίσει να αλλάξει επίπεδο και από μια χώρα που πάλευε να επουλώσει τις πληγές της διαίρεσης να εμφανίζεται πλέον στον δημόσιο χώρο σαν νέα ευρωπαϊκή και παγκόσμια δύναμη; Πώς χρησιμοποίησε τη δημόσια ιστορία και πώς έχτισε μια νέα; Τίποτα δεν μοιάζει τυχαίο, και τα γεγονότα που έζησα εκείνη τη χρονιά από κοντά με γέμισαν προβληματισμούς που οδήγησαν τελικά στην παρούσα μελέτη, η οποία εντάχθηκε στα ερευνητικά έργα που χρηματοδότησε το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, και στη σημερινή ημερίδα, τους υπεύθυνους του οποίου ευχαριστώ θερμά για την αποδοχή της πρότασής μου και τη στήριξη, όπως και τον Άγγελο Παληκίδη που δέχτηκε να εντάξει τη σημερινή ημερίδα στις δράσεις του Εργαστηρίου Τεχνολογίας, Έρευνας και Εφαρμογών στην Εκπαίδευση.

Εισαγωγή

Αφορμή για την έναρξη της έρευνας στάθηκε η «στρογγυλή» επέτειος του 2019, όταν συμπληρώθηκαν τριάντα χρόνια από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Τα τριάντα χρόνια από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, πάντως, ήταν αρκετά από ό,τι φαίνεται για να ξαναγραφτεί η ιστορία. Αυτό αποδεικνύουν τόσο το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με τίτλο «Η σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης»,¹ που εξισώνει τον ναζισμό με τον κομμουνισμό και ρίχνει την ευθύνη της έναρξης του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου στη Σοβιετική Ένωση, ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζει, αν δεν ακυρώνει, τη μοναδικότητα της εβραϊκής γενοκτονίας, όσο και η πρόσφατη προγραμματική συμφωνία της νέας γερμανικής κυβέρνησης του σοσιαλδημοκράτη Όλαφ Σολτς, όπου υπάρχει ειδική αναφορά στην «κουλτούρα της μνήμης» και στα θύματα του κομμουνισμού και του Ολοκαυ-

1. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «Η σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης», επίσκεψη 13 Δεκεμβρίου 2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EL.pdf.

τώματος.² Η απουσία του Τείχους του Βερολίνου, η οποία πλέον είναι μακροβιότερη από την παρουσία του, προκάλεσε νέες αντιδράσεις και πολιτικές πρακτικές, νέους «φράχτες» και φαινόμενα ρεβανσιισμού. Τα ανοιχτά σύνορα και η ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων και ιδεών, που για πολλούς συμβόλιζαν την ίδια την ουσία του 1989, αμφισβητήθηκαν και βρίσκουν πλέον ισχυρή αντίσταση, ειδικά στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού,³ όπως είδαμε πρόσφατα στα σύνορα της Πολωνίας.

Αυτή η κατάληξη ασφαλώς δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται άμεσα με την έκρηξη του εθνικισμού που σημειώθηκε παντού στην Ευρώπη μετά το 1989 ή, πιο σωστά, την έκρηξη των εθνικών διαχωριστικών γραμμών και της επιστροφής στις εθνικές ταυτότητες και ιστορίες – ειδικά στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού,⁴ όπου ο Έντσο Τραβέρσο διαπιστώνει «μια νέα εθνοποίηση της συλλογικής μνήμης».⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, το κλείσιμο των λογαριασμών με το τραυματικό παρελθόν –το ναζιστικό ή το κομμουνιστικό– αποτέλεσε προτεραιότητα για τις ηγεσίες των κρατών της γηραιάς ηπείρου που θέλησαν άμεσα να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με την ιστορία, αντικαθιστώντας συχνά την αντιφασιστική μνήμη με αυτή της Σοά,⁶ ώστε να ενταχθούν το συντομότερο δυνατό στη χορεία της δημοκρατικής και καπιταλιστικής Δύσης.

Η μνήμη του Ψυχρού Πολέμου και του υπαρκτού σοσιαλισμού στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο

Πολλοί, βέβαια, το 1989 είχαν δει με καχυποψία, αν όχι με τρόμο, την προοπτική της επανένωσης της Γερμανίας. Το σύνθημα στο πλακάτ «Wir sind ein Volk» (Είμαστε ένας λαός), ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα και προβεβλημένα σύμβολα του μουσείου, αντικατέστησε το μέχρι εκείνη τη στιγμή σύνθημα «Wir sind das Volk» (Είμαστε ο λαός), που ακουγόταν στην Ανατολική Γερμανία την περίοδο της πτώσης του Τείχους. Αυτό σηματοδοτούσε τη μετάβαση της Γερμανίας σε μια φάση επαναπροσδιορισμού της εθνικής της ταυτότητας με όρους ενσωμάτωσης, τους οποίους βέβαια έθεσε η δυτική πλευρά, προσπαθώντας άμεσα να αποκηρύξει το

2. *Mehr Fortschritt wagen, Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit*, Koalitionsvertrag 2021-2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), Bündnis 90 / Die Grünen und den Freien Demokraten (FDP), 2021, 124-125.

3. Βλ. Paul Betts, «1989 at Thirty: A Recast Legacy», *Past and Present* 244, τχ. 1 (Αύγουστος 2019): 271-305, 272.

4. Στο ίδιο, 286-287.

5. Enzo Traverso, *Η ιστορία ως πεδίο μάχης: Ερμηνεύοντας τις βιαιότητες του 20ού αιώνα*, μτφρ. Νίκος Κούρκουλος (γαλλική έκδ. 2011· Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2016), 325-326.

6. Στο ίδιο, 313, 319.

«αμαρτωλό» κομμουνιστικό παρελθόν – αφού είχε εκκαθαριστεί εντωμεταξύ το ναζιστικό. Καθίσταται επομένως σαφές ότι δεν μπορούμε να δούμε τη μνήμη του κομμουνισμού στη Γερμανία ξεκομμένη από αυτή του ναζισμού.

Ωστόσο, το καράβι της «Ευρώπης» (sic), δηλαδή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αποτελούσε ακόμα ένα σήμα κατατεθέν του μουσείου, με το οποίο η Γερμανία συνέδεε την ιστορία της, σάλπαρε σε αχαρτογράφητα νερά και κανείς δεν γνώριζε προς τα πού πηγαίνει, όπως δηλώθηκε χαρακτηριστικά στην έκθεση φωτογραφίας του 2009 με τίτλο «1989: Εικόνες μιας εποχής σε μετάβαση». Η Γερμανία έπρεπε, συνεπώς, από τη μια πλευρά να αντιμετωπίσει το παρελθόν της και να προχωρήσει στο εσωτερικό στην ομαλή ενοποίηση, ενσωμάτωση και επαν-«εθnicoποίηση» των πληθυσμών της, σε μια προσπάθεια διπλής μνημονοποίησης των δύο τραυματικών ιστοριών του 20ού αιώνα και διαμόρφωσης μιας ενιαίας ιστορικής αφήγησης,⁷ και από την άλλη πλευρά να πείσει τους γείτονες –υπάρχει ειδική σχετική αναφορά στη νέα προγραμματική συμφωνία– ότι δεν πρόκειται να επαναλάβει τα τραγικά λάθη και γεγονότα του ένοχου παρελθόντος.

Ασφαλιστική δικλείδα υπήρξε, όπως είπαμε, η ένταξη στην Ευρώπη-Ευρωπαϊκή Ένωση και για τον λόγο αυτό δόθηκε ιδιαίτερη σημασία, τουλάχιστον τα πρώτα είκοσι χρόνια, στην προβολή μιας ενωμένης και ειρηνικής Ευρώπης, μέσα από πλήθος σχετικών εκθέσεων στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο. Η σχέση με την Ευρώπη, κυρίως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο,⁸ ήταν κομβικής σημασίας, σύμφωνα και με την ιδρυτική διακήρυξη του μουσείου, για «την ερμηνεία και την κατανόηση της κοινής ιστορίας Γερμανών και Ευρωπαίων».⁹ Η σημασία της Ευρώπης είναι μέχρι σήμερα κομβικής σημασίας, όπως αποδεικνύει μεταξύ άλλων το γεγονός ότι η λέξη «Ευρώπη» αναφέρεται πάνω από 250 φορές στην προγραμματική συμφωνία της νέας κυβέρνησης του «σηματοδότη».¹⁰

Η δεκαετία του 1980, όμως, ήταν η δεκαετία της κυριαρχίας των συντηρητικών χριστιανοδημοκρατών, η δεκαετία κατά την οποία άρχισε για πρώτη φορά να γίνεται και πάλι λόγος για γερμανικό έθνος και για γερμανική εθνική ιστορία. Υπήρξε, συνεπώς, προτεραιότητα για τη Γερμανία να διαχειριστεί συγχρόνως ένα διττό τραυματικό παρελθόν το οποίο στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο εκφράστηκε με

7. Βλ. Caroline Pearce, «An Unequal Balance? Memorializing Germany's "Double Past" since 1990», στο *The GDR Remembered: Representations of the East German State since 1989*, επιμ. Nick Hodgkin και Caroline Pearce (Ρότσεστερ, Νέα Υόρκη: Camden House, 2011), 172-198.

8. Βλ. Peter Aronsson και Emma Bentz, «National Museums in Germany: Anchoring Competing Communities», στο *Building National Museums in Europe 1750-2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*, επιμ. Peter Aronsson και Gabriella Elgenius, EuNaMus Report 1 (Λίνκεπινγκ, Σουηδία: Linköping University Electronic Press, 2011), 349-354, https://ep.liu.se/en/conference-article.aspx?series=&issue=64&Article_No=15.

9. Όπως αναφέρεται στην επίσημη ιστοσελίδα του μουσείου.

10. *Mehr Fortschritt wagen*, 130-131.

πλήθος εκθέσεων. Η πρώτη που διοργανώθηκε από τον νέο φορέα στο Βερολίνο, στο κτίριο Μάρτιν Γκρόπιους Μπάου με διάρκεια από την 1η Σεπτεμβρίου μέχρι την 1η Οκτωβρίου του 1989, λίγες μόνο μέρες πριν από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, είχε τον ενδεικτικό τίτλο «1 Σεπτεμβρίου '39: Μια προσπάθεια συμπίεσης με τη μνήμη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου», ενώ οι υπόλοιπες που ακολούθησαν με θέμα την περίοδο 1933-1945¹¹ ξετυλίγουν τη γερμανική οπτική πρόσληψη της ιστορίας με όχημα τη μνήμη του πολέμου και τη νίκη των δυτικών δυνάμεων. Πρόκειται για εκθέσεις όπως οι «Αιχμάλωτοι πολέμου» του 1990, «Τέχνη και εξουσία στην Ευρώπη των δικτατόρων, 1930-1945» του 1996, «Τέχνη και προπαγάνδα» του 2007, «1 Σεπτεμβρίου '39 Γερμανοί και Πολωνοί» του 2009 κ.ά., εκθέσεις που παρουσιάζουν κατά κύριο λόγο μια αντιαπολυταρχική ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία ο ναζισμός και ο κομμουνισμός ταυτίζονταν, ενώ η ίδια προσέγγιση ακολουθήθηκε επίσης στην αναπλαισίωση των στρατοπέδων συγκέντρωσης μετά το 1990.¹²

Σε εκείνες τις πρώτες εκθέσεις, συνεπώς, ανιχνεύονται τα δείγματα μιας προσπάθειας να επανεθνικοποιηθεί η Γερμανία μέσα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και στην ευρωπαϊκή παράδοση, κάτι που τέθηκε σε πλήρη εξέλιξη αμέσως μετά την επανένωση. Η στάση αυτή στη σχέση της Ευρώπης με τη Γερμανία θα συμπυκνωθεί τελικά στη μόνιμη συλλογή που θα εγκαινιαστεί το 2006. Ο χαρακτήρας που έλαβε αντιστοιχεί σε μια εθνική αφήγηση –χωρίς να αναφέρεται πουθενά ο όρος «εθνική»– της οποίας οι απαρχές εντοπίζονται στον 1ο αιώνα π.Χ. και φτάνουν, μέσα από μια αδιάκοπη διαδρομή δύο χιλιάδων χρόνων γερμανικής τέχνης και ιστορίας, μέχρι τις ημέρες μας περίπου, ανακαλύπτοντας εκ νέου ή, καλύτερα, ξαναθυμίζοντας στους Γερμανούς και στον υπόλοιπο κόσμο την ύπαρξη μιας γερμανικής εθνικής ταυτότητας κατά τα πρότυπα της κατασκευής των εθνών και των μουσείων του 19ου αιώνα.

Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι αμέσως με την πτώση της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας έκλεισαν όλα τα τμήματα στα ιστορικά μουσεία των πόλεων της Ανατολικής Γερμανίας που μνημόνευαν το προηγούμενο κομμουνιστικό καθεστώς και μια διαιρεμένη χώρα. Έκλεισαν ακόμα και οι τόποι μνήμης που σχετίζονταν με την αντιφασιστική νίκη στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον ρόλο των Σοβιετικών, και εξαφανίστηκαν ή μετακινήθηκαν από τον δημόσιο χώρο, ακόμα και από τα μουσεία τέχνης όπως είδαμε, πολλά από τα αντικείμενα και τα μνημεία

11. Βλ. τον κατάλογο των εκθέσεων από το 1988 μέχρι το 2006 στο «Ausstellungen», *Das Deutsche Historische Museum-Magazin* (Βερολίνο: Deutsches Historisches Museum, 2006), 41-45.

12. Βλ. Pearce, «An Unequal Balance?», 174-177.

που συνδέονταν με τον πολιτισμό του προηγούμενου καθεστώτος¹³ – όπως συνέβη, για παράδειγμα, με το σοβιετικό μνημείο στη Δρέσδη που από το κέντρο της πόλης μετακινήθηκε βορειότερα, στα περίχωρα, ενώ βέβαια μνημεία που βρίσκονταν ήδη στην περιφέρεια δεν «ενοχλούνται», όπως το μνημειακό συγκρότημα του Treptow Park.

Αυτό που επίσης έμεινε στη δημόσια σφαίρα, ήταν η καθημερινή ζωή της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ένα φαινομενικά ουδέτερο ιστορικό υλικό, που αποτέλεσε από πολύ νωρίς αντικείμενο ερασιτεχνικού συλλεκτικού και γρήγορα τουριστικού και οικονομικού ενδιαφέροντος, όπως αποδεικνύει επίσης η ίδρυση ιδιωτικών μουσείων και συλλογών στη δεκαετία του 1990.¹⁴ Αποτέλεσε, όμως, αντικείμενο ενδιαφέροντος και του επίσημου κράτους, όπως δείχνουν οι δεκάδες περιοδικές εκθέσεις που πραγματοποιήθηκαν με αφορμή τον εορτασμό των δέκα χρόνων από την «Αλλαγή». Με αυτή την «υποκουλτούρα» θα ασχοληθούν οι περιοδικές εκθέσεις του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου, αλλά και η συλλογή που στεγάζεται από το 2006 στον άλλοτε μεθοριακό σταθμό του Tränenpalast,¹⁵ σε μια προφανή προσπάθεια να καθοδηγηθεί αυτή η «νοσταλγία» σε ζητήματα αθώα και εύκολα στη δημόσια διαχείριση,¹⁶ με τόνο φυσικά επικριτικό και υποτιμητικό για το προηγούμενο καθεστώς.¹⁷ Το γεγονός, μάλιστα, ότι τα δύο κεντρικά ομοσπονδικά ιστορικά μουσεία στο Βερολίνο και τη Βόννη αναπλαισιώνουν την ιστορία της εποχής του Ψυχρού Πολέμου ως ιστορία της καθημερινής ζωής και κουλτούρας, σε αντιδιαστολή με την ίδρυση των ερευνητικών ινστιτούτων σύγχρονης ιστορίας σε πόλεις της πρώην Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας (Λειψία και Δρέσδη) καταδεικνύει την προσέγγιση της πρόσφατης ιστορίας και της διαχείρισης της μνήμης της, η οποία σε κεντρικό επίπεδο ασχολείται με την αναπαράσταση ατομικών ή τοπικών ιστοριών και αφήνει τη διαπραγμάτευση ιδεολογικών και πολιτικών

13. Βλ. Andreas Ludwig, «Musealisierung der Zeitgeschichte: Die DDR im Kontext», *Deutschland Archiv*, τχ. 44 (2011): 604-613, 607-608, και του ίδιου, «Discursive Logics in the Material Presentation of East German History: Exhibitions and History “Ten Years After”», εισήγηση στο συνέδριο «Ten Years After – German Unification», 2 Δεκεμβρίου 1999, στο University of Michigan, Ann Arbor, 2-3· Daphne Berdahl, «Expressions of Experience and Experiences of Expression: Museum Re-Presentations of GDR History», *Anthropology and Humanism* 30, τχ. 2 (2005): 156-170, <https://is.muni.cz/el/cus/jaro2015/CZS04/rd/Berdahl--GDR-Museum-Representations-AH-2005.pdf>.
14. Βλ. Andreas Ludwig, «Representations of the Everyday and the Making of Memory: GDR History and Museums», στο *Remembering the German Democratic Republic, Divided Memory in a United Germany*, επιμ. David Clarke και Ute Wölfel (Λονδίνο: Palgrave Macmillan, 2011), 37-53, <https://doi.org/10.1057/9780230349698>.
15. Βλ. Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, «Tränenpalast Berlin», επίσκεψη 17 Νοεμβρίου 2021, <https://www.hdg.de/traenenpalast>.
16. Βλ. Chloe Paver, «Exhibiting Negative Feelings: Writing a History of Emotions in German History Museums», *Museum and Society* 14, τχ. 3 (Ιούλιος 2017): 397-411, 402, <https://doi.org/10.29311/mas.v14i3.681>.
17. Βλ. Ludwig, «Discursive Logics in the Material Presentation of East German History», 5-10.

προβλημάτων σε επίπεδο κρατιδίων.¹⁸ Τα αντικείμενα, βέβαια, που θα εκτεθούν στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο τις δύο πρώτες δεκαετίες μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, και τα οποία τελικά θα αποτελέσουν μέρος της μόνιμης συλλογής ύστερα από υπόδειξη της «Επιτροπής εμπειρογνομόνων για τη δημιουργία ενός ιστορικού δικτύου για την “Επανεξέταση-Συμβιβασμό με τη δικτατορία του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας”», δεν παρουσιάζονται ως μέρος της ζωντανής ιστορίας της ενωμένης Γερμανίας ή ως αφορμή για αναστοχασμό για τη σοσιαλιστική κοινωνία. Αντίθετα, εντάσσονται σε μια αποσπασματική και περιορισμένη ερμηνεία μιας καθημερινότητας μέσα σε ένα καθεστώς δικτατορίας και θεωρούνται στοιχείο μιας ιστορίας σύγκρουσης και αντίστασης στο καθεστώς.¹⁹ Ο «κομμουνισμός» και στην περίπτωση της Γερμανίας, όπως σημειώνει ο Τραβέρσο, «δεν εξετάζεται πια (δεν ιστορικοποιείται ή δεν μνημονεύεται) παρά μόνο στην ολοκληρωτική του διάσταση».²⁰

Για αυτό και οι επιμελητές των εκθέσεων αντιμετώπιζαν τα εκθέματά τους περισσότερο ως λείψανα και υλικά κατάλοιπα στο πλαίσιο μιας διδακτικής διαδικασίας, οργανωμένης από τους δυτικούς, τους «Wessis», με σκοπό να αποτραπεί η επανάληψη μιας καταδικαστέας εποχής σε παρακμή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στάθηκε η μνημειώδης έκθεση του 2005 «Οι μύθοι των εθνών», όπου έγινε συστηματική προσπάθεια να αποδομηθούν οι μύθοι της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας και να παρουσιαστεί ένα καθεστώς που βασίστηκε στη λήθη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και στη χρήση αποκλειστικά της αντιφασιστικής μνήμης ως ιδρυτικού του μύθου. Πουθενά, φυσικά, δεν εμφανίζεται η ευθύνη των δυτικών για την υποτίμηση των αξιών και των επιτευγμάτων των ανατολικών, οι οποίοι είδαν τους κόπους τους να χάνονται μετά το 1989 και τις περιουσίες τους να απομειώνονται.²¹ Εξαίρεση αποτελεί η έκθεση «Καθημερινότητα και ενοποίηση: Το πορτρέτο μιας κοινωνίας σε μετάβαση» του 2015, όπου όμως δίνεται έμφαση αποκλειστικά στις ψυχολογικές και τις συναισθηματικές συνέπειες της αλλαγής και στα πρακτικά προβλήματα των Ανατολικογερμανών. Οι εκθέσεις της δεκαετίας του 1990, από την άλλη, «Σταθμοί ζωής στη Γερμανία, 1900-1993», με ειδικό τμήμα για τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, «Συνάδελφοι πολίτες της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας» (1993), «Σύγχρονες: Η διαιρεμένη Γερμανία του '60» (1994), «Αποστολή: Τέχνη. Οι εικαστικοί καλλιτέχνες στη Λαοκρατική Δημοκρατία Γερμανίας μεταξύ αισθητικής και πολιτικής» (1995) και «Κομματική

18. Στο ίδιο, 11-14.

19. Βλ. Irmgard Zündorf, «DDR-Museen als Teil der Gedenkkultur in der Bundesrepublik Deutschland», *Jahrbuch für Kulturpolitik*, τχ. 9 (2009): 139-145, 140.

20. Βλ. Traverso, *Η ιστορία ως πεδίο μάχης*, 308.

21. Βλ. Paver, «Exhibiting Negative Feelings», 403-404.

αποστολή: Μια νέα Γερμανία» (1997) αντιμετώπιζαν στην καλύτερη περίπτωση την Ανατολική Γερμανία ως τόπο ξένο, ως ιστορικό τοτέμ που έχει οριστικά περάσει στο παρελθόν και στην αχρηστία, ενώ άλλες, όπως η «Γερμανία στον Ψυχρό Πόλεμο, 1945-1963» (1993), παρουσίαζαν έμμεσα το προηγούμενο καθεστώς ως την πιο αρνητική σελίδα της γερμανικής ιστορίας απέναντι στο οικονομικό και δημοκρατικό θαύμα της Δυτικής Γερμανίας.

Η προσέγγιση αυτή συνεχίστηκε αμέσως μετά τα εγκαίνια της μόνιμης συλλογής το 2006, ύστερα από μια παύση περίπου μίας δεκαετίας, κατά την οποία υποχώρησε το ενδιαφέρον για τη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, όπως αποδεικνύουν μεταξύ άλλων οι χλιαροί εορτασμοί του 1999 για τα δέκα χρόνια από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, ενώ δόθηκε έμφαση στη σχέση με την Ευρώπη και στην κοινή ταυτότητα των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενόψει φυσικά και της ενσωμάτωσης των νέων κρατών εξ ανατολών. Στην προοπτική της νέας στρογγυλής επετείου του 2009, εμφανίστηκε με μεγαλύτερη πλέον σφοδρότητα η ερμηνεία ενάντια στη λεγόμενη «δικτατορία του σοσιαλισμού», όπως απαιτούσαν άλλωστε οι νέοι συσχετισμοί μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέτοιες ήταν εκθέσεις όπως «Η κομματική δικτατορία και η καθημερινότητα στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας» του 2007, η οποία προσπαθούσε να απαντήσει σε ερωτήματα σαν το «πώς κατάφεραν οι πολίτες της ΛΔΓ να αντεπεξέλθουν στην καθημερινότητά τους;» ή το «πώς απέφυγαν τις επιβολές της δικτατορίας και την ιδεολογία της;»· η έκθεση «Τέχνη και Ψυχρός Πόλεμος» (2009-2010), όπου παρουσιαζόταν η διάσταση ελεύθερης και στρατευμένης τέχνης, και η έκθεση «Focus DDR» του 2012, που παρουσίαζε την προπαγάνδα της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, καθώς και πτυχές του κόσμου της εργασίας και της καθημερινότητας. Η έκθεση φυσικά με τίτλο «Η επιθυμία για ελευθερία» του 2012 προσέγγισε το θέμα της «υπέρβασης των ορίων και των διαιρέσεων», σε μια προσπάθεια να παρουσιαστεί η Ευρώπη ενωμένη χωρίς την παρουσία του Τείχους του Βερολίνου και των διαχωριστικών φραγμών που είχαν επιβάλει οι ανατολικοί, ενώ αυτή του 2017 με τίτλο «Ο κομμουνισμός στην εποχή του», εστίαζε αποκλειστικά στον απολυταρχικό χαρακτήρα και τα θύματά του στον 20ό αιώνα, μια έκθεση σε συνεργασία με το Ομοσπονδιακό Ίδρυμα για την Επανεκτίμηση της Δικτατορίας του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος.

Μέγαρο της Δημοκρατίας μέχρι το 2006 και Φόρουμ Χούμπολτ

Στη Γερμανία της εκ νέου διαιρεμένης μνήμης,²² γίνεται προσπάθεια και στο πεδίο της δημόσιας αρχιτεκτονικής «να αντιμετωπιστεί και να εξαλειφθεί το ακόμα απειλητικό, όπως φαίνεται, αίσθημα της “Οσταλγίας” για τους όποιους νοσταλγούς του σοσιαλιστικού παρελθόντος», όπως σημειώνει ο Ανδρέας Γιακουμακάτος, καθώς «έχει ξεκινήσει αργά αλλά σταθερά η πορεία οικοδόμησης μιας νέας εθνικής αφήγησης μέσω της αρχιτεκτονικής».²³ Πρόκειται για μια προσπάθεια να απαλειφθεί η μνήμη «της εθνικής τραγωδίας του 20ού αιώνα και των ευθυνών που τη συνόδευσαν, παράλληλα με την ακύρωση σαράντα ετών Ιστορίας του άλλου μισού της χώρας, της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας»,²⁴ και μαζί της αντιφασιστικής μνήμης. Την ώρα που η ιστορία της ΛΔΓ έμπαινε στο μουσείο²⁵ και τα πολιτισμικά αγαθά της μετατρέπονταν σε αναμνηστικά και σουβενίρ «ενός αποτυχημένου σοσιαλιστικού μοντερνισμού»,²⁶ ακόμα και η αρχιτεκτονική λύση για την επέκταση του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου, που επιλέχθηκε το 2003 σε σχέδια του αμερικανοκινέζου I. M. Πέι και την υποστήριξε η πλειοψηφία των πολιτών και των πολιτικών δυνάμεων, παρέπεμπε στον προπολεμικό μοντερνισμό και τη Βαϊμάρη. Πρόκειται για έναν ιστορικό μοντερνισμό που επιβλήθηκε προκειμένου να συνδεθεί με έναν ιστορισμό τον οποίο βλέπουμε και σε άλλα κτίρια του Βερολίνου, αναζητώντας τις ρίζες στην προπολεμική περίοδο και ακόμα πιο πίσω, στην αυτοκρατορική περίοδο, αποτελώντας χρήσιμο «εργαλείο ιδιαιτέρως της νέας γερμανικής ακροδεξιάς που, μέσω της ανακατασκευής ιστορικών κτιρίων, έχει εφεύρει έναν αποτελεσματικό μοχλό ιδεολογικής χειραγώγησης και απάλειψης των εγκλημάτων του 20ού αιώνα».²⁷

22. Βλ. Ronald Gebauer, «The Peaceful Revolution and its Aftermath: Collective Memory and the Victims of Communism in East Germany», *Historical Social Research* 35, τχ. 3 (2010): 163-171, 163-164.

23. Ανδρέας Γιακουμακάτος, «Η ανακατασκευή της αρχιτεκτονικής και η αναπαλαίωση της Ιστορίας», *Το Βήμα*, 13 Οκτωβρίου 2019, 42-43.

24. Στο ίδιο.

25. Βλ. Ludwig, «Musealisierung der Zeitgeschichte», 604-613.

26. Betts, «1989 at Thirty», 302.

27. Γιακουμακάτος, «Η ανακατασκευή της αρχιτεκτονικής», 42-43.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, θα έλεγα ότι ο σταθερός στόχος μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών ήταν η αποκατάσταση της δημόσιας εικόνας της χώρας, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό, κάνοντας χρήση ενός πεδίου που φαινομενικά μόνο υπήρξε ιδεολογικά και πολιτικά ουδέτερο και ανεξάρτητο, όπως είναι αυτό της τέχνης και ειδικότερα των μουσείων. Η ενωμένη Γερμανία, λοιπόν, πέρασε από το τραύμα του διχασμού και της διαδικασίας επαναπροσδιορισμού και συμφιλίωσης με το παρελθόν, του δυσμετάφραστου όρου «Vergangenheitsbewältigung», σε μια αναθεωρητική και ηρωική, θα έλεγα, φάση μετά το 2002, με την εδραίωση της οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας της στην Ευρώπη και με την επιστροφή των συντηρητικών χριστιανοδημοκρατών, της πανίσχυρης όπως αποδείχτηκε Άνγκελα Μέρκελ – εκείνης που δήλωνε emphaticά, αλλά και απολύτως συμβολικά, στην ομιλία της για την 20ή επέτειο της Πτώσης του Τείχους μπροστά από την Πύλη του Βρανδεμβούργου ότι η 9η Νοεμβρίου «ήταν πραγματικά μια ευτυχής στιγμή για τους Γερμανούς και την Ευρωπαϊκή Ιστορία». Την ώρα που παρουσιαζόταν στη μόνη συλλογή του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου η θετική αφήγηση μιας ευρωπαϊκής Γερμανίας, μιας ενιαίας Γερμανίας και ενός γερμανικού έθνους, με δυτικά πρότυπα φυσικά, την ίδια ακριβώς στιγμή επικυρωνόταν μια στρατηγική λήθης, αλλά και συμψηφισμού, παραπέμποντας αδιακρίτως στο καθεστώς της Ανατολικής Γερμανίας, στο Ολοκαύτωμα, στον εθνικοσοσιαλισμό και στη μετανάστευση, όπως διαβάζουμε πάλι στις ημέρες μας στην προγραμματική συμφωνία της νέας κυβέρνησης. Θα κλείσω με κάτι που διάβασα μόλις χθες στο άρθρο του Γιάννη Μπαλαμπανίδη στην *Εφημερίδα των Συντακτών* με τίτλο «Ουτοπία που γέρασε απότομα», για τη σημασία της πτώσης του υπαρκτού σοσιαλισμού: «ο κομμουνισμός συνιστά ένα ιδεολογικό-πολιτικό πρόγραμμα που κλίνεται στον πληθυντικό [...] Η ιστορική αποτίμηση οφείλει να είναι αυστηρή από τη σκοπιά της δημοκρατίας και της χειραφέτησης [...] Αξίζει τον κόπο όμως να αναστοχαστούμε ένα τουλάχιστον κομμάτι αυτής της κληρονομιάς».²⁸

28. Γιάννης Μπαλαμπανίδης, «Ουτοπία που γέρασε απότομα», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 5 Δεκεμβρίου 2021, επίσκεψη 9 Δεκεμβρίου 2021, https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/322261_oytopia-poygerase-apotoma.